

VSKS-tieto

Tyylitaituri Uno Ullberg – tuntematon suuruus

Aino Niskanen

VSKS-tieto-sarjassa julkaistaan Viipuria ja sen lähialueita käsittelevää yleistä tietokirjallisuutta. Sarjan taittopohjat on rahoitettu Suomen tiedekustantajien liiton tuella vuonna 2023. Liiton toimintaa rahoitetaan tekijänoikeusjärjestö Kopiosto ry:n keräämillä tiedejulkaisujen käyttökorvauksilla ja nimellisillä jäsenmaksuilla.

Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura on tieteellinen seura, jonka tarkoituksena on lisätä tietoa Viipurin ja sen lähialueiden historiasta. Seura on perustettu vuonna 1845.

VSKS-tieto 10

Tyylitaituri Uno Ullberg – tuntematon suuruus

Aino Niskanen, arkkitehti, TkT, professori emerita

VSKS, Helsinki 2026. 17 sivua.

ISSN 2984-5378.

Tyylitaituri Uno Ullberg – tuntematon suuruus

Arkkitehti Uno Ullberg (1879–1944) oli pitkään arkkitehtuurin harrastajillekin varsin tuntematon. Vaikka Viipurin-kävijät ihastelivat kaupungin taidemuseota, moni muu teos jäi huomiotta.

Ullberg toimi Viipurissa sekä Venäjän vallan aikana että Suomen tasavallan ensimmäisillä kymmenlukuilla paitsi niin itsenäisenä yrittäjänä ja virkamiehenä kuin kaupungin poliittisen ja kulttuurielämän vaikuttajana. Hän oli useissa arkkitehtuurikilpailuissa tuomarina, lukuisissa ammatin luottamustehtävissä sekä Viipurin hallinnossa muun muassa kaupunginvaltuutettuna ja asemakaavatoimikunnan johdossa.¹

Vuosien 2016–2020 tutkimushankkeessa, jonka tuloksena ilmestyi monografia *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti*,² nostettiin esiin Ullbergin koko tuotanto, josta valtaosa on jäänyt valtakunnan rajan toiselle puolelle, Viipuriin ja Karjalaan. Teoksen laajassa kirjoittajakunnassa herättivät hämmästyä Ullbergin tuotannon laajuus, monipuolisuus ja lukuisat tyylikokeilut. Suurin osa tuotannosta syntyi Ullbergin yksityistoimistossa, osa virkatyönä Viipurin kaupunginarkkitehtina 1932–1936 ja Lääkintöhallituksen yliarkkitehtina

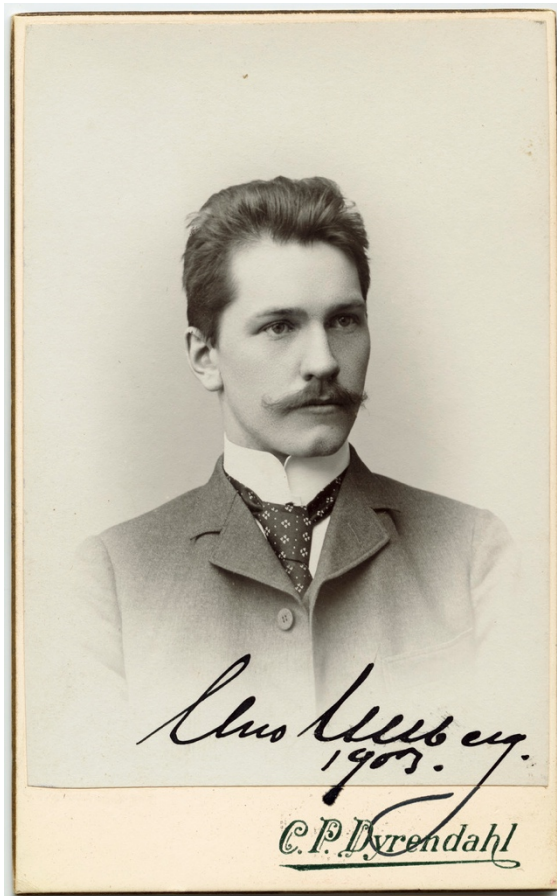
¹ Arkkitehtuurikilpailut ja tuomaroinnit, ammatilliset jäsenyydet ja luottamustehtävät, ks. *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti*, 396.

² *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti* 2020. Toim. Netta Böök ja Kari Immonen, arkkitehtuurin historian asiantuntija Aino Niskanen, kuvatoim. Laura Berger. Helsinki: Suomen Arkkitehtuurimuseo ja Uno Ullberg -seura ry.

Helsingissä vuodesta 1936. Seuraavassa luonnehdin Ullbergin keskeisiä suunnitelmia ja töitä.

Nuoruusvuosien runsaat vaikutteet

Viipurissa syntynyt Uno Ullberg opiskeli Helsingin Polyteknillisessä opistossa ajalle tyypilliset neljä vuotta ja valmistui arkkitehdiksi 1903. Nämä olivat kiihkeitä vuosia sekä kansallisesti että uuden arkkitehtuurin alalla. Sortokausi

lietsoi arkkitehteja suomalaisen identiteetin etsintään. Monet nuoret arkkitehdit, kuten kolmikko Eliel Saarinen, Herman Gesellius ja Armas Lindgren, nousivat nopeasti näkyviin kilpailuvoittojen ja muuten näyttävien toimeksiantojen saajina. Arkkitehdit etsivät karjalaisuudesta suomalaista identiteettiä taidemaalari Akseli Gallen-Kallelan ja säveltäjä Jean Sibeliuksen tapaan. Myös Ullberg lähti 1901 parin opiskelutoverinsa kanssa Aunuksen Karjalaan tutkimaan paikallista arkkitehtuuria ja koristeaihteita. Karelianismiin liittyneeseen kiihkeään suomalaisuusaatteeseen ei ruotsinkielinen Ullberg kumminkaan tempautunut.

Vasta valmistunut arkkitehti Uno Ullberg vuonna 1903. Kuva: C. P. Dyrendahl, historian kuvakokoelma, Museovirasto.

Ajalle ominaisia olivat pitkät ulkomaan opintomatkat, joihin lahjakkaat vasta valmistuneet arkkitehdit saivat stipendejä, niin myös Ullberg. Opintomatoilla hän näki ja luonnosteli historiallisia kohteita ja valikoidusti uudempia – olihan arkkitehtuurin opetuksen painopiste vielä arkkitehtuurin historiassa. Historiallisista kohteista kertovat Ullbergin matkoilta keräämät postikortit ja painokuvat sekä matkaluonnokset.³

³ Ks. Niskanen, Aino 2020. "Matkat". Teoksessa *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti*, 28–31.

Ulkomaisten esikuvien vaikutus ilmeni joissakin Ullbergin nuoruudentöissä. Esimerkiksi Axel Gyldénin kanssa piirretyn Viipurin rautatieaseman kilpailuehdotuksen (1904) sulavissa muodoissa ja Viipurin Kulmahallin koristeellisessa fasadissa (1908) näkyi suomalaisen jugendin sijasta pikemmin wieniläisen art nouveau:n vaikutus. Vuosisadan ensimmäinen kymmenluku olikin erisuuntaisten vaikutteiden aikaa. Työväestölle suunnitellut englantilaiset puutarhakaupungit kiinnostivat sosiaalisesti tiedostavia arkkitehteja. Englannin-matkalla Ullbergia kiehtoi Port Sunlight, tehtailijan työläisilleen rakennuttama alue, sen vehreys, mukava mittakaava ja sosiaalinen sanoma, jota Ullberg sovelsi Viipurin lähellä Havin saippua- ja kynttilätehtaan työväen paritaloissa puutarhoineen.⁴ Hän liittyi varhain Asuntoreformiyhdistyksen jäseneksi.

Lahjakkaana opiskelijana Ullberg pääsi piirtäjäksi tunnettuihin arkkitehtitoimistoihin kuten professori Gustaf Nyströmin ja Nyström–Petrelius–Penttilän toimistoihin, mikä merkitsi lisäkouluttautumista. Varsinkin Gustaf Nyström sekä antoi esikuvia että epäilemättä suositteli Ullbergia suunnittelijaksi pankeille.

Myös ruotsalaiset vaikutteet ja vertailukohdat arkkitehtuurissa olivat suomalaisille itsestään selvästi tärkeitä, olihan iso osa arkkitehtikunnasta vielä ruotsinkielistä, ja matkat Eurooppaan kulkivat Tukholman kautta. Ullberg haki vertailukohteita Ruotsista aina uransa viimeiseen toteutettuun työhön, Bensowin liiketalon asti. Jäljittelystä ei kuitenkaan koskaan ollut kyse.

Uran itsenäinen alkua

Kun firenzeläinen renessanssi oli ammennettu tyhjiin pankkisuunnittelussa, siirryttiin Venetsian koristeellisempaan tyyliin. Venetsialaista renessanssia, kuten ikkunoiden ryhmittelyä ja goottilaisia ikkunakehyksiä, käytti Ullbergin opettaja Gustaf Nyström Viipuriin suunnittelemassaan Suomen Yhdys-Pankin rakennuksessa (1900), johon Ullberg sai 1910–1911 suunnitella laajennuksen. Se on viereisine portti- ja liikerakennuksineen esimerkki hänen kyvystään hallita historian tyylien vivahteita ja sulauttaa niitä modernimpaan muotokieleen. Ullberg muotoili kapean laajennuksen näyttävästi toisen kerroksen loggian, seinien koristerenkaiden ja harjaltaan hammastetun muurin avulla. Portaikon graniittipylväässä on Hilda Flodinin veistos. Samalta vuodelta 1911, jolloin Ullberg oli vasta 34-vuotias ja kädet täynnä suuria töitä, on myös Suomen Kaupapankin rakennus. Suureen, lasikattoiseen pankkisaliin toisessa

⁴ Putkonen, Lauri 2020. "Tuotantolaitoksia ja työväenalueita". Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti, 186.

kerroksessa nousee komea portaikko. Näyttävä eteneminen tilasarjoissa muodostui yhdeksi Ullbergin tehokeinoista. Upea halli muistuttaa jäsentelyltään Gustaf Nyströmin pankkisalia Helsingin Aleksanterinkadulla (1898). Suuri lasi- ja rautakatto on ollut haaste suunnittelijalle, ja se johtaa ajatukset myös läheisen suurkaupungin Pietarin liiketalojen lasi- ja rautakonstruktioihin.

Ensimmäisen maailmansodan tienoilla suosioon nousivat punatiiliset muurit ja raskaat rappauskoristeet. Tästä esimerkkejä ovat Ullbergin suunnittelemat punatiiliset asuin- ja liiketalo, jotka kehystävät Suomen Kauppapankin taloa Torkkelinkadulla.

Suomen Yhdys-Pankin rakennus Ullbergin laajennuksen ja uuden liiketalon (vas.) valmistuttua. Viipurin Taiteenystävät ry:n arkisto, Kansallisarkisto.

Suomen Kauppanpankin lasikattoinen pankkisali. Nordean historia-arkisto, Elinkeinoelämän keskusarkisto.

Rakas Viipuri

Ullberg varttui taiteellisia virkkeitä tarjonnassa kodissa ja ympäristössä Viipurissa.⁵ Yksikään arkkitehti ei ole vaikuttanut Viipurin ilmeeseen yhtä paljon kuin hän – paitsi arkkitehtina myös yhteiskunnallisena toimijana.

Hyväntuulinen, joutuisa Ullberg oli tuttu kohdattava Viipurin katukuvassa. Linnoituksen kaupunginosan alueella arkkitehdin kädenjälki näkyi miltei kaikilla kaduilla. Ullberg sovitti muutostyöt ja uudisrakennukset taitavasti vanhaan ympäristöön. Pyöreästä tornista, 1550-luvun tykkitornista, joka oli purku-uhan alla vielä 1900-luvun alussa, Ullberg suunnitteli vuonna 1923 ”historiallisen kahvilan” historioivine sisustuksineen ja maalauksineen. Erityisesti Vanhankaupungin alueella Ullberg tulkitsi töissään historiaa Ruotsin suurvalta-ajasta lähtien aina 1700-luvun venäläiseen klassismiin. Ruotsi oli 1660-luvulta vuoteen 1716 juhlistanut suurvalta-asemaa kirjasarjalla *Svecia Antiqua et hodierna* eli menneisyyden ja nykyisyyden Ruotsi. Neljäs osa, joka esitteli myös Suomea, sisälsi Viipurista kaupunkinäkömään, joka inspiroi Ullbergia.⁶ Hän

⁵ Immonen, Kari & Böök, Netta 2020. "Uno Ullberg – kaikessa mukana". *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti*, 16–18.

⁶ Niskanen, Aino 2020. "Näkymä, joka inspiroi". *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti*, 80–81.

tulkitsi suunnittelemassaan Pamppalan asuintalossa *Svecia Antiqua et hodiernan* vallinäkymää, jossa pienikokoiset talot suuntautuvat kohden merta: hän jakoi pitkän asuintalon rivitalonomaisiin jaksoihin. Valmistunutta taloa Ullberg kuvaili yhdenperheen asuntojen ja tavallisen vuokratalon välimuodoksi.⁷ Arkkitehdin oma koti Pamppalassa käsitti viisi huonetta, keittiön ja kylpyhuoneen, ja siitä oli yhteys pihan puoleiseen huoneeseen, jolla oli oma eteinen ja kylpyhuone. Ylinnä talossa sijainneesta asunnosta oli komea näkymä merelle yli Etelävallin. Antiikkihuonekaluista huolimatta koti ei ollut tunnelmaltaan mahtipontinen vaan tarjosi puitteet sekä perhe-elämään että iloiseen seurusteluun, jota Viipurin arkkitehdit – Ullberg eräänä keskeisenä henkilönä – harjoittivat innolla.⁸

Asunto-osakeyhtiön Pamppala, jossa Ullbergitkin asuivat. Uno Ullbergin kokoelmat, Arkkitehtuuri- ja designmuseo.

⁷ Ullberg, Uno 1925. "Uutisrakennuksia Viipurissa". *Arkkitehti* 5/1925, 59–60.

⁸ Niskanen, Aino 2020. "Arkkitehdin koti". *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti*, 156–159.

Viipuri ympäristöineen oli liitetty Venäjään 1710, ja Ullbergin tulkinnot 1700-luvusta Viipurin vanhassa kaupungissa ovat moninaisia. Hänelle oli tärkeää vaalia historiallista kaupunkikuvaa ja katukuvaa. Hackmanin käytöltään arkisen sokerimakasiinin hän muotoili 1925 sekä juhlavasti että yllättävästi käyttämällä inspiraationa ruotsalaisen 1700-luvun puolivälin arkkitehtuuria, kaarevia sileitä seinämiä, johon liittyy vaakaharkotus.

Ullberg vaikutti voimakkaasti myös Linnoituksen kaupunginosan rakennusperinnön tunnetuksi tekemiseen ja suojeluun. Monumentaaliaukiosuunnitelmat keskieurooppalaiseen henkeen kuvaavat hänen haluaan tuoda kulttuurirakennukset näkyväksi osaksi kaupunkikuvaa. Kaupungintalon ja teatterin käsittävä kortteli jäi kuitenkin torsoksi.

Hackman & Co:n sokerivarasto Viipurin vanhassakaupungissa. Carolus Lindbergin kokoelma, Aalto-yliopiston arkisto.

Viipurin jälleenrakennussuunnitelman 1941 Ullberg teki vapaaehtoistyönä. Suunnitelma julkaistiin *Arkkitehti*-lehdessä.⁹ Ullberg ehdotti muinaismuistojen ja arvokkaan arkkitehtuurin säilyttämistä sekä vanhojen rakennusten kunnostamista. Pahiten tuhoutuneisiin kortteleihin hän ehdotti

⁹ Ullberg, Uno 1941. "Ehdotus Viipuri vanhan kaupunginosan 'Linnoituksen' uudelleenrakentamiseksi". *Arkkitehti* 9–10/1941, 147, 149.

yhdensuuntaisten lamellitalojen rivistöä perustellen tätäkin edellä mainitulla *Svecia Antiqua et hodiernassa* julkaistulla piirroksella, jossa näkyi yhdensuuntaisia talorivejä. Hän ehdotti uusia kulttuurirakennuksia mutta ei pitänyt tärkeänä korjata 1890-luvun uutta tuomiokirkkoa. Ullberg valittiin Suomen Arkkitehtiliitossa jäseneksi Viipurin jälleenrakennustoimikuntaan ja Suunnitteluavun neuvottelukuntaan sekä vielä arvioimaan ehdotusta Viipurin uudeksi rakennusjärjestykseksi. Vuonna 1943 päätettiin julistaa kilpailu keskustan vanhan kaupunginosan järjestelystä, mutta kilpailun tuomaristoon jouduttiin pian valitsemaan terveydeltään heikentyneen Ullbergin tilalle Alvar Aalto. Suomalaisten oli kuitenkin kesken kilpailuajan lopullisesti vetäydyttävä Viipurista 20.6.1944.¹⁰

Viipurin taidemuseo ja maakunta-arkisto

Ullberg laati ensimmäisen monista suunnitelmistaan Viipurin taidemuseoksi jo 1909, mutta suunnittelu käynnistyi vasta 1928, kun lahjoitusvaroja oli saatu riittävästi. Museo valmistui 1930 Panssarilahden bastionille osana Sarvilinnan linnaketta. Ullberg oli itsestään selvä valinta suunnittelijaksi – olihan hän laatinut useita suunnitelmia taidemuseota varten ja paitsi Viipurin Taiteenystävien ensimmäisiä oppilaita myös yhdistyksen pitkäaikainen sihteeri.¹¹

Jo nouseminen portaita kohden korkeaa, antiikin temppelin porttia muistuttavaa sisäänkäyntiä saa tulijan valppaaksi. Sisäänkäynnin nousun vinous suhteessa ympäristön kaupunkirakenteeseen on taitava keino osoittaa rakennuksen erityisyys. Piha on epäsymmetrinen: puolisuunnikas levenee ja avautuu pilareiden väistä kohden meri- ja satamanäkymää nostureineen. Sisääntuloportista vasemmalle oli taidemuseo, oikealla piirustuskoulu. Tyyliaineekset ovat estottoman sekoittuneet: valkoiset, sileäksi laastitut muurit käsittävät yhtä lailla yksinkertaista funkisaukotusta kuin klassisoivia meander-nauhoja kapeiden räystäiden alla ja puolikuun muotoisia lunetti-ikkunoita. Taidemuseolle noustessa sivuun jäävät 1700-luvun ruutikellari, joka muokattiin

¹⁰ Berger, Laura 2020. "Jälleenrakennussuunnitelmat – uutta ja vanhaa Viipuria". *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti*, 160–165.

¹¹ Taidemuseohankkeesta Paavilainen, Simo 2020. "Viipurin taidemuseo, kasematti ja Pietari-Paavalin seurakuntatalo". *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti*, 124–125; ks. myös Böök, Netta 2025. "Uno Ullberg – Viipurin Taiteenystävien arkkitehti". *Uno Ullberg – Wiborgs Konstvänners arkitekt. Viipurin Taiteenystävät ry:n verkkosivut*, <https://viipurintaiteenystavat.fi/artikkelit/uno-ullberg-viipurin-taiteenystavien-arkkitehti/>, julkaistu 15.3.2025 (viitattu 20.8.2026).

Viipurin taiteilijaseuran käyttöön, ja toisella puolella museota hahmoltaan kuutiomainen seurakuntatalo (1932), Ullbergin työ sekin.

Viipurin taidemuseo ja piirustuskoulu 1930-luvun ilmakuvassa. Juha Lankisen kokoelma, kuva-arkisto, Lappeenrannan museot.

Taidemuseon ja piirustuskoulun "temppeliportille" johtava portaikko. Karjalan Liiton kokoelma, historian kuvakokoelma, Museovirasto

Taidemuseo on omaperäinen, mutta sillä on pohjoismainen vertailukohta. Ruotsalaisen arkkitehdin Sven Markeliuksen toteutumaton kilpailuehdotus Helsingborgin konserttitaloksi (1926) on esimerkki siitä, kuinka samantyyppisiä aiheita voidaan sommitella erilaiseksi asetelmaksi, kuten Viipurin taidemuseossa temppeleiportti ja avoin näkymä satamaan. Taidemuseon vetonaula on odottamattomuus, joka saa kävijän uteliaana liikkeelle ja tähyämään moneen suuntaan.

Viipurin maisemassa kohosi taidemuseon lisäksi maamerkiksi maakunta-arkisto, joka valmistui Tervaniemelle. Molemmat ovat funkiksen ja klassismin hienostuneita synteesejä. Maakunta-arkisto rakennettiin kesken jääneen ortodoksisen varuskuntakirkon perustuksille, mikä selittää rakennuksen kompaktia muotoa. Tiivis, ankan tuntuinen muoto on selvästi ollut toimiva, koska arkistokäyttö jatkuu yhä tänä päivänä.

Viipurin panttilainakonttori. Arkkitehtuuri- ja designmuseo.

Funktionalismin tullessa muotiin Ullberg oli tehnyt jo pitkän uran. 1930-luvun vaihteessa, klassismin ja funkiksen rajamaastossa hän harjoitti muitakin tyylisynteesejä. Panttilainakonttorin (1930) julkisivuissa on funkiksen nauhaikkunat mutta oviaukoissa renessanssiarkkitehtuurissa suosittu palladio-tai serliana-aihe, holvikaari, johon liittyy suora palkisto. Viisikymppisellä arkkitehdillä ei ollut samanlaista tarvetta funktionalismin ”oikeaoppisuuteen” kuin nuoremmilla kollegoilla.

Moninaisuutta ja estottomia tyylisekoituksia

Ullbergin elämään kuuluivat teatteri ja kuvataide monissa muodoissa. Hänen ensimmäinen vaimonsa oli näyttelijätär. Hänen kulttuurirakennusten sarjaansa kuuluvat 1834 rakennetun teatteritalon uudistus, Viipurin taidemuseo, taidemuseosuunnitelma Mänttään sekä Havin vallien laululava ja kesäteatteri. Sakraalirakennuksista Kanneljärven kirkko (1934) merkitsi taitelua nykyajan ja perinteikkyyden välillä. Hautakappeleita ja hautakiviä on hänen jäljiltään liuta. Vuonna 1928 Ullberg piirsi Viipurin pienelle juutalaisyhteisölle toteutumattoman synagogan, jossa voidaan nähdä viitteitä tšekkiläiseen Bratislavan synagogaan, kuten Pirkko-Liisa Schulman osoittaa.¹² Suunnitelmat Viipurin työväentaloksi ilmentävät Ullbergin kiinnostusta Alvar Aallon töihin.

Ullbergin tuotanto paisui käsittämään mitä moninaisimpia rakennustehtäviä. Tavanomaisten asuinrakennusten lisäksi hän sovelsi poikkeuksellisen monia tyylilajeja varakkaan asiakaskunnan kartanoiden ja huviloiden suunnittelijana ja uudistajana. Toiminnoiltaan teknisesti haastavat uudet rakennustyyppit olivat arkkitehdeille vaativia tehtäviä. Ullberg erikoistui uransa alkuvaiheessa pankkeihin ja tuotantolaitoksiin, myöhemmin sairaaloihin. Teollisuuden toimeksiantoja hän sai Axel Gylénin kanssa aluksi Hackmaneilta, joiden tilauksesta Viipuriin syntyi näyttävä Hackman & Co:n liike- ja asuintalo sekä Havin tehtaan työväenasuntoja. Karjala oli vahva puunjalostusteollisuuden alue, joka tarjosi paljon tehtäviä. Ullberg nousi 1917 Birger Brunilan seuraajaksi Enson selluloosatehtaiden rakennuskannan suunnittelijana ja jatkoi siinä koko Viipurin kautensa.¹³ Liikerakennusten sarja Viipurissa alkoi kauppahallista pasaasisuunnitelmaan ja linja-autoasemiin. Modernien saksalaisten liiketalojen vaikutteet näkyvät sodan jälkeen 1940-luvulla suunnitelmassa Starckjohannin

¹² Schulman, Pirkko-Liisa. ”Synagogasuunnitelma ja Viipurin juutalainen seurakunta”. *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti*, 270–274.

¹³ Putkonen, 2020, 189.

liiketaloksi Viipuriin ja Bensowin liiketalossa Helsingissä. Ne osoittivat arkkitehdin uusiutumiskykyä loppuun asti.

Suunnittelijan oheisroolit

Ullberg toimi Viipurissa sekä Venäjän vallan aikana että Suomen tasavallan ensimmäisillä kymmenlukuilla niin itsenäisenä yrittäjänä kuin virkamiehenä ja kaupungin poliittisen ja kulttuurielämän vaikuttajana. Hän oli useissa arkkitehtuurikilpailuissa tuomarina, lukuisissa ammatin luottamustehtävissä sekä Viipurin hallinnossa muun muassa kaupunginvaltuutettuna ja asemakaavatoimikunnan johdossa.¹⁴

Helsinkiin sairaalasuunnittelijaksi

Ullberg valittiin Lääkintöhallituksen arkkitehdiksi 1936, jolloin hän muutti Helsinkiin. Sairaalasuunnittelijana Ullberg oli suorasukainen funktionalisti. Arkkitehdin tehtävinä sairaalat heijastivat yhteiskunnan terveydellisiä ja sosiaalisia tarpeita. Ohjenuorana olivat funktionalismin perusideoihin kuuluvat aurinko, valo ja ilma. Sairaalakokonaisuudet olivat suuria, ja keskeistä oli suunnittelun rationaalisuus. Uusissa sairaaloissa oli luontevaa turvautua funktionalismin tunnusmerkkeinä pidettyihin rakennustapoihin, betoniin ja teräkseen, pelkistettyyn ilmaisuun sekä toimintojen selkeään erotteluun. Viipuriin Ullberg suunnitteli kaupunginarkkitehtina toimiessaan Naistensairaalan, ja työn saattoi loppuun seuraava kaupunginarkkitehti Ragnar Ypyä 1936–1937.

Niin kutsuttu keskussairaalaneuvottelukunta antoi 1936 arkkitehti Uno Ullbergin tehtäväksi laatia suunnitelman Helsingin Meilahden sairaala-alueelle. Suunnittelu perustui niin sanottuun *blokkijärjestelmään*, jossa sairaalatoiminnot on sijoitettu keskitetysti samaan rakennukseen. Sairaanhoidajataropisto (1940) ja Lastenklिनikka (1946), jonka Ullberg suunnitteli arkkitehti Erkki Linnasalmen kanssa, rakennettiin tuon suunnitelman mukaan. Ullberg oli matkustanut lastenlääkäri Arvo Ylpön kanssa Eurooppaan tutustumaan lastensairaaloihin, kohteina muun muassa Zürich ja Dresden. Lastenklिनikka sai sormet harallaan olevaa kättä muistuttavan sormimaisen pohjakaavan, jossa tavoitteena oli tartuntojen estäminen tiloja erottelemalla.¹⁵ Ullberg ehti kuolla ennen Lastenklिनikan valmistumista.

¹⁴ Arkkitehtuurikilpailut ja tuomaroinnit, ammatilliset jäsenyydet ja luottamustehtävät, ks. *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti*, 396.

¹⁵ Henttonen, Maarit 2020. "Sairaalasuunnittelija". *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti*, 302.

Viipurin naistensairaala vuonna 1939. Karjalan Liiton kokoelma, historian kuvakokoelma, Museovirasto.

Bensowin liiketalo

Myöhäistyössä Bensowin talossa Helsingissä Ullbergin funktionalismi rikastui kansainväliselle tasolle. Talon rakennutti yhdessä Lastenkodin säätiön kanssa Wilhelm Bensow, juutalaissyntyinen liikemies, jonka laaja toiminta käsitti agentuuri- ja pankkiiriliikkeen. Jatkosodan aikoihin vuonna 1941 yhtiö päätyi osittain saksalaisomistukseen ja juutalainen Bensow joutui myymään saksalaisten omistajien vaatimuksesta osakkeensa.

Bensowin liiketalo rakennettiin Hauen kortteliin Eteläesplanadin vinolle sivulle, joka rajaa Erottajan Kolmikulma-aukiota. Keskustan vanhan valtasuonen, Esplanadien liittymiskohta Itäiseen Heikinkatuun eli nykyiseen Mannerheimintiehen tarjosi liiketalolle loistokkaan paikan: näkyvyyttä pääkonttorille ja tuottoisaa vuokratilaa toimistoille, myymälöille ja ravintoloille. Liiketalo rakennettiin osin talvisodan aikana, rakentajina naiset, ja se valmistui syksyllä 1940.

Katulinjan vinouden, tontin kapeuden ja hankalien valaistusolosuhteiden tähden liiketalolle oli vaikeaa kehittää hyvä pohjamuoto. Siksi rakennus vedettiin osaksi tontin rajan sisäpuolelle. Pohjamuoto hahmottui 1938: tontin pitkiä sivuja reunustavaa rakennusrunkoa yhdisti kaksi leveämpää poikittaisrakennusta, joiden väliin jäi kaksi sisäpihaa. Kantava teräsbetoninen

pilarirunko mahdollisti konttoreissa joustavan tilajaon, kun väliseiniä voitiin sijoittaa vapaasti erikokoisia huoneita varten.

Julkisivut muotoiltiin tavanomaista konttoritaloa rikkaammin. Rakennuksen hahmo porrastettiin ja ikkunamuodoista tehtiin vaihtelevia: pohjakerroksessa aukeavat myymälöiden suuret ikkunat, ja toisen kerroksen ravintolan ulkoneva, viistottu, lasinen yläosa seuraa julkisivun porrastusta. Näyttävä lasinen kulma tuo mieleen Mannerheimintielle Helsingin keskustaan vuonna 1936 valmistuneen Lasipalatsin korkean osan viistotun lasikon.

Liiketalon ylellisyyttä korosti se, että katujulkisivut verhoiltiin luonnonkivellä. Seuraavat näyttävästi luonnonkivilaatoilla verhoillut julkisivut olivat vasta Sokoksen tavaratalossa (1952) ja Elannon tavaratalossa Aleksanterinkadulla (1953). Ylellisyyttä edustivat katu- ja pihatason myymälöiden lisäksi pohjakerroksen Lyhty-kahvila pehmeälinjaisine kalusteineen ja mahdollisuus nousta sieltä kutsuvaa porrasta toisen kerroksen pitkään, kapeaan ravintolaan erilaisine istuinryhmineen. Ravintolan sijainti katutasen yläpuolella sopi ajan alkoholipolitiikkaan: kieltolain purkamisesta oli lyhyt aika, eikä alkoholin nauttimista ollut syytä näyttää ohikulkijoille.

Sisäpihaan saavuttaessa ylläpidettiin kävijän kiinnostus saapumiseen taitavalla diagonaaliruudutuksella alakatossa ja asfaltoinnissa, johdatettiin kohden istutusaltaita, jotka muodostavat pihasta pienen keitaan keskellä kiireistä kaupunkia. Samalla ne pehmensivät kellariin johtavan ajoluiskan tuottamaa epämukavuutta. Ensimmäinen sisäpiha oli avoin, toinen oli katettu valokatolla ensimmäisen kerroksen yllä, ja kolme seuraavaa kerrosta katsovat tähän valokuiluun. A-porrashuone on rakennuksen tiloista parhaiten säilyneitä: tallella ovat ulko-oven lasisuutta heijastavat peili, liikkeen neonputkikirjaimista muodostettu tunnus, Paavo Tynellin suunnittelema valaisin sekä vauhdikkaasti alkava portaikko, ja hissiryhmä loistaa lasia ja terästä. Vapaakantoinen portaikko, jonka askelmat kiinnittyivät seinään, oli uutuus, ilmava pinnakaide ajan ruotsalaisvaikutusta. Portaikkoa kattaa kahdeksannessa kerroksessa rei'itetty betonikupu, jossa on Karhulan lasisia kupolitiliä.

Julkisivuja rytmittivät huolella suunnitellut neonkilvet. Niitä oli ilmaantunut loistamaan Helsingin öiseen katukuvaan 1930-luvun vaihteesta alkaen. Öistä kaupunkia esiteltiin innoittuneesti ajan valokuissa. Ullberg kirjoitti talon esittelyssä *Arkkitehti*-lehdessä: *"Jokaisessa kerroksessa on neon-muuntajakaapit, joista on vedetty putket julkisivuissa oleviin kannatusrautoihin."*¹⁶ Ullberg nosti esiin paitsi helposti vaihdettavat neonvalokilvet myös muut tekniset uutuudet, kuten

¹⁶ Ullberg, Uno 1941. "Bensowin liiketalo". *Arkkitehti* 5/1941, 65–74.

sähköistyksen omine muuntajineen, koneellisen ilmanvaihdon kanavineen ja katolla olevine tuuletinhuoneineen.

Bensowin talo Esplanadin puistosta nähtynä. Valokuva: Heikki Havas. Arkkitehtuuri- ja designmuseo.

Bensowin liiketalon arkkitehtuuri kuului suunnittelijansa myöhäisiin töihin mutta osoitti hänen luomisvoimaansa. Talossa yhdistyi uusin tekniikkaa kansainvälisiin arkkitehtuurivaikutteisiin. Mahdollisia esikuvia Ullberg sai sekä suomalaista funkista pehmeämmästä ruotsalaisesta arkkitehtuurista että saksalaisen mestarin, juutalaissyntyisen Erich Mendelsohnin arkkitehtuurista.¹⁷

¹⁷ Bensowin talosta ks. Niskanen, Aino 2020. "Bensowin liiketalo". *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti*, 234–245.

Bensowin talon A-rapun porrasaula vuonna 2011. Valokuva: Kari Hakli. Helsingin kaupunginmuseo.

Rajankävijä menneisyyden ja nykyisyyden risteyskohdassa

Ullberg oli itsenäinen luonne, ja hänellä oli erinomainen tosiasioden taju, minkä vuoksi hän ei koskaan täysin antautunut ajan virtauksille. Yhtä lailla vieraita hänelle olivat niin historiallinen pastissi kuin uuden kritiikitön omaksuminen. Sen sijaan hän osasi solmia yhteen menneisyyden ja nykyisyyden langat harmoniseksi kudelmaksi. Näin luonnehti Birger Brunila opiskelutoveriaan Uno Ullbergia.¹⁸

Lahjakkuus ja kasvuympäristön virikkeet antoivat lähtökohtia Ullbergin kehitykselle. Lisää virikkeitä toivat opiskeluaika vaikutteineen, rakkaus Viipuriin ja sen historiaan syventyminen, matkat ja arkkitehtien vilkkaat pohjoismaiset

¹⁸ Brunila, Birger 1966. *Arkitekter och annat folk*. Helsingfors: Söderström & Co. Förlagsaktiebolag, 107.

yhteydet. Viipurilaisuus antoi Ullbergille sopivaa etäisyyttä Helsingin arkkitehtiipiireistä ja vapautta luovuudelle, sillä hän totesi, että helsinkiläisarkkitehteja vaivasi Engelin painolasti.¹⁹ Arkkitehdin ”oma tyyli” – hänelle ominaiset kaupunkikuvalliset ja tilalliset ratkaisut sekä koristeaiheiden valinnat – kehittyivät tehtävien myötä, ja Ullbergin työkenttä kasvoi varhain monipuoliseksi. Ullberg suhteutti rakennustensa tyylivalintoja sekä niiden tehtävään että ympäristöön. Siteerattakoon professori emeritus Simo Paavilaista:

*Minua on jo pitkään hämmästyttänyt Ullbergin kyky siirtyä tyyli­lajista toiseen ja tehdä täysipainoisia töitä jokaisessa tyyli­lajissa, kuin unohtaen täysin ne tyyli­piirteet, joita oli käyttänyt vähää aikaisemmin.*²⁰

Ullberg ei ehtinyt kokea Viipurin lopullista menetystä kesäkuussa 1944, sillä hän kuoli Helsingissä 12.1.1944. Kollega Alvar Aalto suunnitteli Hietaniemen hautamaalle Ullbergin hautakiven.²¹

¹⁹ Ullberg, Uno 1932. ”Vår stads arkitektur. En rikssvensk kritik som väcker Intresse”. *Hufvudstadsbladet* 18.9.1932, 5, 9.

²⁰ Simo Paavilaisen sähköpostitiedonanto Aino Niskaselle 2021.

²¹ Uno Ullbergin hauta sijaitsee Hietaniemen uudella hautausmaalla korttelin 12B rivillä 1, paikka 00025.